

KRIGSPOTENTIALEN I ÖST OCH VÄST

Av major ERIK ROSENGREN

ETT studium av de ekonomiska resurserna hos öst och väst försvåras av det faktum, att det statistiska materialet för östblockets vidkommande är ofullständigt och opålitligt (för närmare studier rörande den ryska statistikens tillförlitlighet hänvisas till Colin Clarks arbete »A Critique of Russian Statistics» (London, 1939) samt till ett antal artiklar i »Review of Economics and Statistics», 1947: 4 och 1948:1). Om de tillgängliga uppgifterna för de senaste åren kompletteras med förkrigssiffror, är det emellertid möjligt att bedöma östblockets resurser inom en felmarginal, som ej på något avgörande sätt förrycker en styrkejämförelse i stort.

Krigets utveckling i totalitär riktning har medfört att *folkmängdens storlek* blivit en alltmer betydelsefull faktor för de krigförande. För närvarande har Sovjetunionen omkring 200 miljoner människor att ställa upp mot Förenta Staternas 150 miljoner. I Sovjets europeiska satellitstater och ockuperade områden leva ytterligare 115 miljoner. Atlantpaksstaterna ha en sammanlagd folkmängd på nära 340 miljoner, vartill komma inemot 30 miljoner i Grekland och Turkiet. I den aktuella maktgrupperingen ha alltså redovisats 315 miljoner människor för östblocket mot 370 miljoner för västblocket. Denna överlägsenhet till västblockets favör blir än större om hänsyn tages till i vilken mån världens övriga befolkning kan tänkas komma att inräknas på de båda sidorna vid ett eventuellt krig. Östblocket har sina viktigaste reserver i Fjärran östern. Här ha de kinesiska kommunisterna fått makten över allt större del av sitt lands befolkning, som totalt uppgår till mellan 450 och 475 miljoner. Sovjetunionens övriga satellitstater i Östasien med Mandsjuriet i spetsen räknar en folkmängd av sammanlagt 50 miljoner. Västblockets reserver ligga främst inom det brittiska samväldet, som utom moderlandet och Kanada i sig innesluter över 500 miljoner människor. Härtill komma de övriga makternas kolonier och andra intresseområden. Därjämte kan den

sydamerikanska kontinenten tänkas ställa större eller mindre del av sin folkmängd till västmakternas förfogande. Vid en styrkejämförelse beträffande befolkningen bör slutligen beaktas, att kvalitén hos människomaterialet allmänt sett torde vara högre inom västblocket.

Vid sidan av den mänskliga faktorn utgör *tillgången på råvaror* en grundläggande förutsättning för framgång i ett modernt krig. I detta avseende har västblocket för närvarande ett markant övertag. År 1939 producerade Förenta staterna nära fyra gånger så stora mängder av mineralier och andra industriråvaror som Sovjetunionen, det land som kom närmast efter i världsstatistiken. Denna proportion torde i stort sett även gälla i dagens läge. Överhuvud taget är den övervägande delen av världsproduktionen av de viktigaste råvarorna förlagd till Amerika, som till sin helhet kan anses som en relativt säker råvarubas för västblocket. De mest betydande undantagen äro krom- och manganmalm, där östblockets produktion torde avsevärt överstiga den amerikanska kontinentens, samt tennmalm som huvudsakligen brytes i Sydostasien. Vidare är Amerikas produktion av naturgummi av mycket ringa omfattning, en brist, som emellertid vid behov kan kompenseras genom användande av syntetiskt gummi.

Grundläggande för all industriell verksamhet är *produktionen av kol, olja och elektrisk kraft*. Storleken år 1948 av denna produktion inom atlantpaktstaterna, respektive Sovjetunionen och dess europeiska satellitstater framgår av fig. 1 och 2 a.

Som synes är östblockets underlägsenhet särskilt påtaglig i fråga om olja. Visserligen torde den ryska oljeproduktionen numera ha nått upp till samma storleksordning som den högsta förkrigsnivån, men å andra sidan överstiger redan den nuvarande fredsefterfrågan den löpande produktionen. Det är därför troligt, att oljeförsörjningen blir ett av östblockets svåraste problem vid en väpnad konflikt, särskilt som den moderna krigföringen blivit alltmer drivmedelskrävande. Som ett exempel på det stora intresse Sovjetunionen visat för att tillförsäkra sig oljetillförsel även på lång sikt kan nämnas de vid de österrikiska fredsförhandlingarna framförda kraven på 50-årig koncession över drygt hälften av den relativt sett obetydliga österrikiska oljeproduktionen. Också på gummi lider östblocket allvarlig brist. Det är sannolikt, att den ryska produktionen av syntetiskt gummi, som för 1938 beräknats till 50 000 ton, ökats väsentligt. Många tecken tyda emellertid på att den utbyggda kapaciteten icke förmår täcka behovet under ett lång-

Produktionen 1948 av kol och olja.

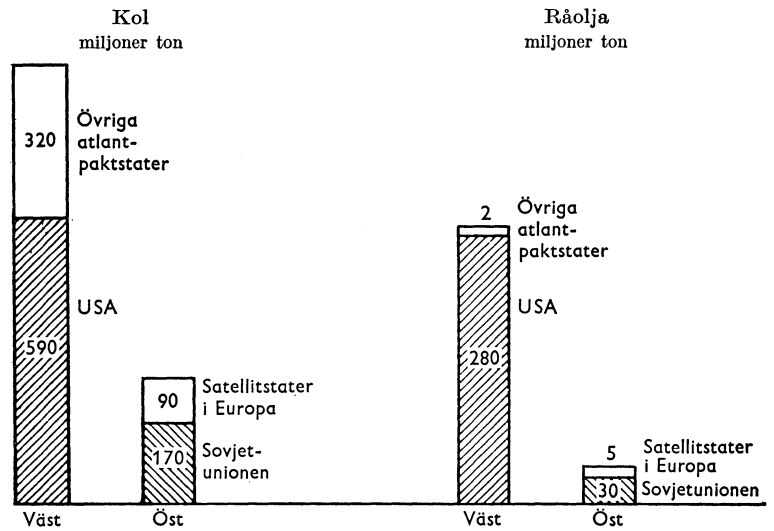

Fig. 1.

Källor: FN:s statistik, för Sovjetunionen uppskattning.

varigt krig. I övrigt har östblocket enligt tillgängliga uppgifter en knapp försörjning med koppar, bly och tenn samt andra legeringsmetaller än mangan och krom. På detta område står ej heller mycket att vinna genom en expansion västerut i Europa — med undantag i fråga om kvicksilver, som produceras i stora kvantiteter i Italien och Spanien.

På längre sikt är det möjligt att avsevärda förskjutningar kunna inträffa i råvaruproduktionens geografiska fördelning allteftersom nya fyndigheter bli bearbetade. Då Sovjetunionen ännu torde vara ofullständigt geologiskt undersökt, bör sannolikheten för nyfynd vara större där än i Förenta staterna. Detta uppväges emellertid bl. a. av att stora delar av det övriga Amerika hittills endast utforskats ytterst extensivt i detta avseende.

Vid en styrkejämförelse äro emellertid inte bara råvarutillgångarna utan också *förmågan till industriell förädling* av betydelse. Det är givetvis svårt att med siffror jämföra storleken av den totala industriproduktionen på de båda sidorna. Med ledning av Nationernas förbunds beräkningar från mellankrigstiden kan man emellertid göra vissa uppskattningar. Förenta staterna svarar numera säkerligen ensamt för minst 50 procent och tillsammans med

Produktion 1948 av elektrisk kraft och stål.

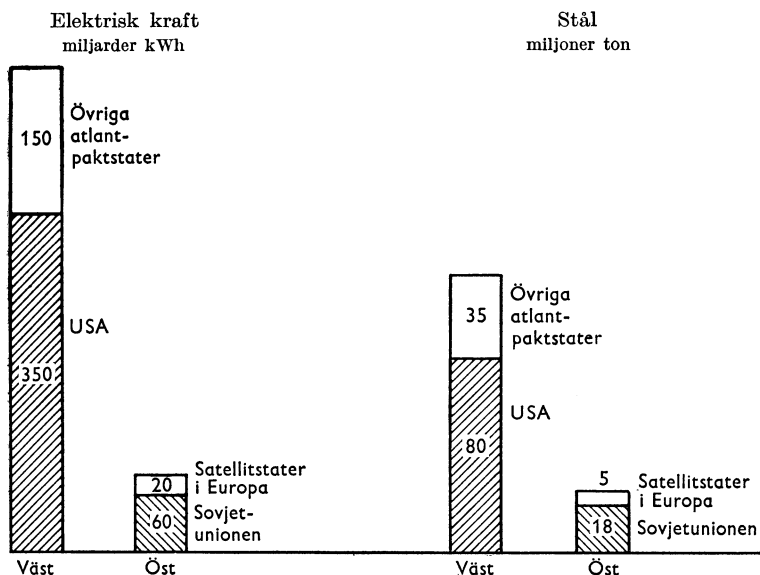

Fig. 2 a.

Fig. 2 b.

Källor: FN:s statistik, för Sovjetunionen uppskattning.

övriga atlantpaktstater (inkl. Västtyskland) för omkring 75 procent av världsproduktionen. Östblocket i sin helhet torde icke komma upp till mer än drygt 15 procent. De övriga knappa 10 procenten av världens industriproduktion ske nästan uteslutande i områden med västmaktsinflytande.

Den tunga industrins och krigsindustrins kärna ligger i produktionen av stål. Hur denna produktion fördelar sig på de båda maktblocken framgår av fig. 2 b. Förädlingsindustriens storlek i övrigt kan approximativt bedömas med ledning av den inhemska råvaruutvinningen. Härvid är dock att märka, att atlantpaktstaternas industrikapacitet är utbyggd för bearbetning av såväl egna som en avsevärd mängd importerade råvaror, medan östmakternas industri i stort sett arbetar endast med inhemska råvaror.

En jämförelse mellan de båda maktblockens industriella krigspotential med ledning av de senaste siffrorna för fredsproduktionen av krigsviktiga varor ger alltså ett tydligt bevis på västblockets markanta överlägsenhet på det ekonomiska området. Ändå skänker en sådan jämförelse icke full rättvisa åt västblocket. Pro-

duktionssiffrorna från tider av fred ge nämligen endast en viss vägledning för vad som kan produceras under ett krig. Detta förhållande är särskilt aktuellt för Förenta staterna.

När man med ledning av fredsstatistiken över krigsekonomiskt väsentliga varor söker bedöma produktionsmöjligheterna under ett krig, är det av vikt att undersöka i vilken utsträckning fredsproduktionen i dess helhet utgöres av varor, som ha direkt samband med befolkningens levnadsstandard. Härmed avses såväl rena konsumtionsvaror som varor av mera varaktig karaktär, t. ex. bostadshus, spårvagnar, bilar och kylskåp. Ett land med en procentuellt sett stor del av produktionsapparaten inställd på tillverkning av dylika varor kan, om så erfordras, friställa en avsevärd del av industrin för krigsproduktion genom att sänka folkets levnadsstandard. I denna fråga föreligga stora olikheter mellan öst- och västblocken.

Inom Sovjetunionen äro möjligheterna icke stora att under krig pressa ner den redan nu låga levnadsstandard. Under den pågående industrialiseringen har folkets försörjning — häri inbegripet bostadsbyggande — alltmer eftersatts till förmån för den tunga industrins utvidgning. Ett tydligt uttryck för den rådande situationen gav Stalin 1946 i samband med den löpande femårsplanens ikraftträdande, då han yttrade, att det ryska folket icke kunde räkna med att före 1960 få del av industrins expansion i form av ökad tillgång på konsumtionsvaror. Något större tillskott till rustningsindustrin torde därför vid ett krigsfall icke kunna ske i Sovjetunionen genom att ta i anspråk industrikapacitet, som arbetar i folkförsörjningens tjänst. I Sovjetunionens satellitstater i Europa, som med undantag för Tjeckoslovakien äro agrarländer under industrialisering, är situationen i huvudsak densamma som i Sovjetunionen.

Västmakterna däremot kunna genom att inskränka på befolkningens jämförelsevis höga levnadsstandard omställa en avsevärd del av industrin till rustningsproduktion. En särskilt gynnsam ställning i detta avseende inta Förenta staterna. Sådana nyligen uppnådda årsproduktionssiffror som 5 miljoner personbilar (mer än 15 gånger den ryska produktionen), 5 miljoner kylskåp, 20 miljoner radioapparater, 4 miljoner dammsugare och över 4 miljoner tvättmaskiner ge en god bild av den amerikanska industrins produktionsreserver vid ett krigsfall. Om det privata näringslivet och privatpersoners köp per invånare i Förenta staterna under 1948 hade minskats till samma nivå som 1939 eller 1944, vilka år i

detta avseende äro ungefärligen likvärdiga, skulle varor och tjänster för ytterligare 50—75 miljarder dollars kunnat användas för försvarsändamål. Detta belopp är ungefär fyra gånger så stort som värdet av de årliga lend-leaseleveranserna under senaste kriget, då dessa voro som störst. I en krigssituation skulle helt naturligt denna frigjorda kapacitet kunna avsevärt ökas, om landet tvingas sänka levnadsstandarden under den internationellt sett mycket höga nivå, som rådde 1939 och 1944.

En ökning av rustningsproduktionen kan även ske genom utbyggande av ny kapacitet och intensivare utnyttjande av de befintliga anläggningarna. Härvid är det av vikt att observera, att Sovjetunionens industri sedan många år tillbaka utvidgas i den högsta takt, som är möjlig inom den uttagna arbetstiden. Efterfrågan på alla slags industrivaror inom landet är så stor, att den icke kan tänkas tillnärmelsevis bli mättad inom åtskilliga decennier framåt. I Förenta staterna har visserligen produktionsapparaten, även under de senaste åren, utbyggts i snabbare takt än i Sovjetunionen, men å andra sidan har den rådande varuefterfrågan verkat i viss mån återhållande på kapacitetsökningen. Expansionsmöjligheterna i fredstid ha icke, som skett i Sovjetunionen, uttagits till det yttersta. Förenta staternas industri har härigenom vid behov en reserv att tillgripa, som icke har sin motsvarighet inom den ryska industrin.

Överhuvudtaget måste den amerikanska industrin bedömas vara avsevärt överlägsen den ryska i vad avser möjligheterna att vid en krigsanspänning öka produktionen. Erfarenheterna från andra världskriget ge ett tydligt belägg för den våldsamma expansionskraften inom det amerikanska näringslivet, när alla resurser utnyttjas. Som exempel kan nämnas, att följande procentuella produktionsökning för vissa viktiga varor ägde rum under kriget i förhållande till förkrigstiden: kol 50 procent, stål 70 procent, koppar 80 procent, aluminium 500 procent och nickel 200 procent. Nationalprodukten (den totala produktionen av varor och tjänster under ett år), som under 30-talet genomgått en blygsam ökning, steg mellan 1939 och 1944 till ungefär det dubbla. Påpekas bör, att den amerikanska industrin hade en viss kapacitet outnyttjad vid andra världskrigets början till följd av förkrigstidens undernormala sysselsättningsnivå. Å andra sidan finns även i dagens läge outnyttjad kapacitet på grund av att vissa industrigrenar, som kraftigt utbyggts under kriget, fått en storlek, som i många fall vida överstiger den nuvarande marknadens behov. Även om det

är svårt att förutspå hur stor produktionsökningen inom Förenta staterna skulle kunna bli vid en ny anspänning, är det av stor betydelse att hålla det amerikanska näringslivets överlägsna expansionskraft i minnet, när man jämför de båda maktgruppernas krigspotential med utgångspunkt från de nuvarande produktions-siffrorna.

I Sovjetunionen verka många faktorer hämmande på möjligheterna att i högre takt än den nuvarande öka produktionens storlek. Ett allvarligt problem är bland annat industrins försörjning med råvaror. Detta har sin grund i transportsvårigheter samt svårigheter vid fyndigheternas bearbetning, beroende på otillräcklig tillgång på maskinell utrustning. Transportväsendet har icke kunnat utbyggas i samma takt som industrin. Det är synnerligen bristfälligt och torde under ett krig bli en av det ryska näringslivets känsligaste punkter.

I begynnelseskedet av ett krig spelar givetvis *krigsberedskapen hos industrin* en betydelsefull roll. Sovjetunionens ekonomi har för närvarande en struktur, som icke torde mycket förändras vid ett krigsfall. Inom industrin lägges utan tvivel även nu i fredstid huvudvikten vid rustningsproduktionen. Den amerikanska industrin är säkerligen icke på samma sätt som den ryska rustad för krig. Å andra sidan är beredskapen avsevärt högre nu än vid andra världskrigets utbrott. De senaste årens upprustningsprogram har medfört, att en icke ringa del av industrin åter är sysselsatt med tillverkning av krigsmateriel. En omfattande lagring pågår av viktiga strategiska råvaror, bl. a. legeringsmetaller. Planer ha uppgjorts för industrins mobilisering och förberedelser vidtagits, t. ex. i form av färdigställandet av ritningar på materiel, som kan bli föremål för produktion vid ett krigsfall. Slutligen har man värdefulla erfarenheter från det senaste kriget att bygga på.

En annan betydelsefull fråga under ett tredje världskrig är *industrins lokalisering*. Förenta staternas industri är till 65 procent koncentrerad till östra delen av kontinenten inom ett område upptagande en knapp tiondel av landets ytvidd, men återstoden är ganska jämnt fördelad över området i övrigt. Den ryska industrin har däremot samlats till ett fåtal större centra: Ukraina, Moskva, Leningrad, Ural, Kusnetzk, Kaukasus och några områden i Fjärran östern. Produktionen är dessutom i hög grad koncentrerad till jättefabriker. Förstöras ett fåtal nyckelanläggningar är det sannolikt, att stora delar av produktionen förlamas. Den amerikanska industrin har visserligen också många jätteanläggningar, men i

ett näringsliv, där konkurrens råder, spjälkas allmänt sett produktionen upp på ett större antal enheter än vid centraldirigerad hushållning. Den ryska industrin torde sålunda vara mera sårbar för angrepp från luften än den amerikanska, särskilt som numera det enskilda anfallet genom atombombens tillkomst kan åstadkomma förstörelse inom en större yta än tidigare.

För ett modernt krig fordras emellertid icke endast vapen och annan utrustning. Lika viktigt är det att stridskrafternas och hemmabefolkningens *försörjning med livsmedel* är tryggad. Efter vad man nu kan bedöma, tycks den samlade tillgången på livsmedel inom båda maktgrupperna kunna motsvara behovet vid krig, även om man ser några år framåt i tiden. En icke oansenlig mängd födoämnen har på ömse sidor lagrats som strategisk reserv. Detta medför, att sannolikt mer än ett års missväxt måste inträffa, innan en allvarlig knapphet på livsmedel uppstår för någon av parterna. Det är emellertid av vikt att observera det försörjningsproblem inom västblocket, som består i att Västeuropa icke är självförsörjande med livsmedel. Förenade staterna kan visserligen normalt fylla den rådande bristen, i värsta fall genom att knappa in på den egna mycket höga levnadsstandarden, men å andra sidan äro transportvägarna långa och sårbara under krig.

En fråga, som med stort intresse följes världen runt — icke minst i Sovjetunionen — är *den amerikanska konjunkturutvecklingen*. Från ryskt håll har ofta gjorts gällande, att den stora ekonomiska krisen inom västerlandet icke vore långt avlägsen. Dessa förutsägelser ha emellertid hittills slagit fel. De nedgångsimpulser inom Förenade staternas näringsliv, som gjort sig gällande under 1947 och under förra hälften av 1949, ha kunnat övervinnas, om än med viss svårighet i det senare fallet. Sannolikheten för nya mera djupgående depressionstendenser ökas dock för varje år som går. Å andra sidan kan emellertid numera den offentliga konjunkturpolitiken motverka eller mildra nedgångstendenserna inom det enskilda näringslivet på ett annat sätt än vad tidigare varit fallet. Depressioner av 1930-talets storleksordning torde icke längre vara aktuella. En mera genomgripande konjunkturavmattning i Förenade staterna skulle säkerligen inverka menligt på dess krigspotential. Visserligen är det att räkna med att en ökning av krigsmaterielproduktionen skulle vidtagas som konjunkturstöttande åtgärd, men å andra sidan skulle det successiva utbyggandet av produktionsapparaten inom olika industrigrenar under en tid avsakta. Det är vidare troligt, att en amerikansk depression skulle

sprida sig till övriga länder inom västblocket med ekonomiska och inrikespolitiska svårigheter som följd.

För Sovjetunionens ekonomi medförde den stora depressionen i början av 1930-talet kännbara följder, även om dessa voro långt mindre allvarliga än inom de västeuropeiska länderna. Det ryska näringslivet hade vid denna tidpunkt ännu en icke obetydlig kontakt med världsmarknaden. Sedan dess har emellertid Sovjet alltmer isolerat sig från världen i övrigt, vilket medfört att dess näringsliv endast i ringa utsträckning påverkas av konjunktursvängningarna på världsmarknaden. Genom att den ryska ekonomin är helt dirigerad av statsmakterna, har man vidare bättre möjligheter att råda över konjunkturerna än i länder med friare ekonomiska system. En depression enligt vanlig nationalekonomisk uppfattning är icke sannolik inom Sovjetunionen eller dess satellitstater så länge de styrande förmå utöva en fullständig kontroll över ekonomin.

Sammanfattningsvis kan konstateras, att väst uppvisar en väldig överlägsenhet vid en jämförelse mellan de två stora maktgruppernas resurser. Visserligen har östblockets näringsliv sannolikt en högre krigsberedskap, men denna fördel torde endast vara aktuell under ett kortare inledningsskede. Denna bedömning avser emellertid endast de grundläggande ekonomiska förutsättningarna. Envar inser däremot, att *de nuvarande militära styrkeförhållandena* på kortare sikt innebära betydande faror för den europeiska delen av västblocket.